

VEJET OG FUNDET FOR LET? Indledning om psykologiens videnskabelighed

Benny Karpatschof & Bo Møhl

Dette nummer af *Psyke og Logos* afviger noget fra de temanumre, vi plejer at bringe.

Ganske vist er det en slags temanummer, men der er ikke tale om et emnemæssigt tema af den sædvanlige slags, men om et overordnet emne, nemlig selve psykologiens videnskabelighed, der her gøres til genstand for en debat mellem et antal forskellige stemmer med forskellig udgangspunkt og ofte også med forskellige synspunkter. Vi har nemlig ikke tilstræbt at give et *state of the art*-billede af emnet, eller at opnå en eller anden slags konsensus. Når emnet bringes til debat, er det mindst lige så meget uenighed, som det er enighed, der skal artikuleres.

Redaktionens inspiration til valget af det foreliggende emne er i høj grad præget af den aktuelle forskningspolitiske situation, efter at universitetsloven har indført et styringsprincip, som man efter behag kan kalde klar og ansvarlig ledelse, uoplyst enevælde, eller måske postmoderne feudalisme.

Denne top-down-styring har medført en række stramminger i ansættelses- og meriteringsprocedure for de højere forskningsinstitutioner. Der tælles publikationer i A- og B-tidsskrifter, og der opregnes de enkelte medarbejders lønsomhed i form af ude fra opnåede forskningsbevillinger. Endelig ligger det inden for lovens rammer, at ledelsen kan dekretere, hvad medarbejderne skal forske i. Endnu er disse perspektiver mest truende skyer i fremtidens arbejdsklima, men skyerne kommer stadig nærmere, og er for en del forskere ikke bare et fremtidsscenario, men allerede aktualiserede forskningsbetingelser.

Den tendens til centraliseret forskningsstyring er ikke bare et formalt forskningsmæssigt neutralt træk, men den har indholdsmæssige konsekvenser. De tidsskrifter, som tilhører kategorierne A og B, er kvalificeret på grundlag af bibliometriske kriterier, som giver en såvel områdemæssig som metodologisk bias i retning af amerikansk mainstream-psykologi, og det vil set ud fra et særligt dansk perspektiv sige en forskydning fra det både bredt almenpsykologiske og i vid udstrækning subjektorienterede i retning af det mere genstandsområde-specifikke og naturvidenskabeligt objektorienterede.

Her er det, at et særligt fokuseret perspektiv i artiklerne kommer ind, nemlig kravet om evidensbaseret forskning. Kravet om at såvel validiteten af grundvidenskabelig forskning og valget af arbejds- og behandlingsmetoder i anvendt

psykologi bliver baseret på dokumenterbar evidens.

Den redaktionelle proces blev indledt med en heldagskonference på Institut for Psykologi i januar, hvor en del af nummerets bidragsydere var inviteret af redaktionen til en heldagskonference.

Oplægget var her følgende liste af undertemaer, som oplægsholderne kunne tage udgangspunkt i.

1. Demarkationstesen (falsificerbarhed)

I selve temaets formulering ligger der enten et spørgsmål eller en påstand om psykologiens videnskabelighed og dermed en forestilling om, hvori en sådan videnskabelighed består. Men hvad er kriteriet eller kriterierne for videnskabelighed, hvad er argumenterne for dette eller disse kriterier, hvad er endelig argumenterne, for om faget psykologi lever op hertil – eller ikke gør det?

2. Krav *til* teorier og krav *om* teorier

Indebærer videnskabelighedskravet, at psykologi skal have formulerede teorier? I givet fald, hvilke krav skal der stilles til dens teorier, og hvorfor?

3. Evidenskravet og evidenskriteriet

Den aktuelle anledning til dette temanummer er delvis det fremstormende krav om såkaldt evidens, i første omgang over for psykologiske behandlingsformer. Dette krav virker imidlertid tilbage på de tilgrundliggende faglige teorier eller paradigmer med den i alt fald implicite påstand, at hvis en behandlingsform ikke er evidensbaseret, så er dens teoretiske grundlag nok heller ikke videnskabeligt. Evidenskravet har bredt sig fra medicinsk behandling til næsten alle mulige andre former for behandlingsmæssig, social og pædagogisk praksis. Er dette krav universelt rimeligt? Og er den udformning, det har i sit udgangspunkt, som formuleret af Cochran- og Campbell-institutterne, globalt dækkende?

4. Metodologisk absolutisme eller metodologisk kongruens

En side af videnskabelighedsbegrebet er knyttet til et fags empiri-side, nærmere bestemt til de undersøgelses- og dokumentationsmetoder, faget anvender. Her er der, som vi netop har set det i forbindelse med evidenskravet, en fløj, der er forkæmper for en metodologisk absolutisme, som entydigt og universelt definerer, hvad der er gyldig undersøgelsesmetode. Heroverfor kan man opstille et princip om metodologisk kongruens, ud fra hvilket det er undersøgelsesgenstanden og undersøgelsens særlige problemstilling, som må bestemme den specifikke undersøgelsesmetode.

5. Kvalitative eller kvantitative metoder?

En særlig side af metodespørgsmålet er synet på brugen af hhv. kvalitative og kvantitative metoder. Denne dikotomi er sjældent helt klart defineret, men har ikke desto mindre ført til jævnlige fejder, hvor hver af de stridende parter med overbevisning har bandlyst deres modstander.

6. Skal der anvendes samme metoder i grundforskning og i anvendt forskning?

Et andet aspekt af metodespørgsmålet er, om der skal stilles de samme krav til den grundforskningsmæssige og den anvendte del af et givet fag. Evidenskravet hidrører således fra de anvendte dele af hhv. medicin og psykologi. Passer det til fx kognitionsforskningens mere klassiske eksperimentopsykologiske tradition? Og vice versa.

7. Skal der anvendes samme metoder i forskellige fagdomæner?

Nært knyttet til diskussionen om en differentiering mellem grundforskning og anvendt forskning er spørgsmålet om domænedifferentiering. Er personlighedspsykologi forpligtet til at følge den samme metodologiske kodeks som kognitionspsykologi?

8. Forskningsstyring og -politik: Hvem afgør, hvad der er videnskabelighed?

Hvor de foregående spørgsmål har en ret overordnet akademisk karakter, kommer disse spørgsmål også til udtryk i en mere brutal akademisk praksis i form af forskningsstyring og -politik. Hvem skal have forskningsstillingerne? Og hvem skal have forskningspengene?

Ud over de evt. abstrakte principper fra de nævnte punkter, som på godt og ondt vil virke ind, er der forskningssociologiske og samfundsmæssige styringsmekanismer, der virker under disse videnskabelige etiketteringer. Vi vil her rubricere de første under kategorien intern – og de sidste under kategorien ekstern styring:

- a. Intern styring: peer review publikationskriterier

Markedsprisen på forskning og forskere sættes i vid udstrækning gennem den institution, der hedder peer review, og med universiteternes stadig skærpede krav om artikler optaget i tidsskrifter med høje *impact values*, bliver disse flaskehalse tidens afgørende gate-keepers. Hvad indebærer denne styringsmekanisme?

- b. Ekstern styring: stat, industri (farmakologisk), finansiel (sygeforsikring)

Ved siden af denne trods alt interne styring er der også et voksende pres fra en universitetsekstern styring. Den eksterne styring kommer fra de magtcentre, der som interessenter, sponsorer og i tiltagende grad beslutningstagere afgør, hvad der er støtteværdig forskning.

I USA er det høj grad sygeforsikringsbranchen, som bestemmer, hvilke psykologiske behandlingsformer, der er tilskudsberettigede, og herhjemme er et medicinalfirma som Lundbeck meget aktiv på forskningsmarkedet, også mht. psykoterapiforskning.

9. Ontologiske og epistemologiske spørgsmål: realisme, konstruktivisme

Hvis vi bevæger os tilbage til den umiddelbart mindre skræmmende akademiske arena, er der til videnskabelighedsdiskussionen knyttet nogle overordnede filosofiske/videnskabsteoretiske spørgsmål, som mange har opfattet som centrale i de seneste årtier. Det er især spørgsmålet om

karaktern af såkaldt *videnskabelig viden*. Ud fra en realistisk opfattelse er det meningsfuldt at spørge om og efterlyse realitetsforankringen af denne viden. Ud fra en konstruktivistisk opfattelse er det illusorisk at stille dette spørgsmål.

I den følgende introduktion af de enkelte af artikler har vi foretaget en grov opdeling i følgende temakategorier:

1. Videnskabelighed anskuet videnskabsteoretisk og metodologisk
2. Evidensbasering og videnskabelighed
3. Krav til videnskabelighed i særlige områder af psykologien

Videnskabelighed anskuet videnskabsteoretisk og metodologisk

Simo Køppe: *Psykologiens udvikling – en moderat eklekticisme*

Et afgørende videnskabelighedskriterium er selvsagt, at forskningen skal arbejde ud fra en teoretisk base. Her har psykologien ofte haft det renommé, at den bestod af en række stridende skoledannelser og uforenelige delområder, der ikke blot kompromitterende hinanden, men i deres uenighed disciplinen i sin helhed. Ved siden af polemikkerne skoledannelserne imellem har der dog også været tale om tiltag i retning af at forene to eller flere psykologiske retninger i en slags syntese. Dette rejser et spørgsmål om, hvorvidt man skal fastholde en teoretisk retning i sin renhed, eller om man kan tillade en større eller mindre grad af eklekticisme. Her synes der at være tale om et valg mellem pest og kolera. Renhedssynspunktet fører ofte til dogmatisk isolation og goldhed, eklekticismsynspunktet derimod til teoretisk udvanding og logisk inkonsistens. I sin artikel *Psykologiens udvikling – en moderat eklekticisme*, argumenterer Simo Køppe med afsæt i såvel generelle videnskabsteoretiske synspunkter som eksempler fra specifikke psykologiske teoridannelser og forskningsområder, at diskussionen for eller imod eklekticisme er misforstået, idet det er arten af eklekticisme, som er afgørende. Forfatteren skelner her mellem en kritisk og en ureflekteret eklekticisme.

Svend Brinkman: *To psykologier*

Svend Brinkman udvider eklekticisme-synspunktet til at omfatte det allerhøjeste videnskabsteoretiske niveau, nemlig psykologiens placering i den videnskabelige storfamilie. Med udgangspunkt i Diltheys beskrivelse af psykologi som en tofløjet disciplin, der både omfatter den naturvidenskabelige *forklarende* (tysk erklærende) og den humanistiske *forstående* (tysk verstehende) psykologi, peger forfatteren på en traditionel opdeling i tre psykologiske retninger:

1. en monistisk årsagsforklarende
2. en monistisk hemeneutisk/forståelsesorienteret
3. og hvad han kalder en dualistisk, der som Dilthey hævdede, giver begge dele indfødsret i psykologien.

Benny Karpatschof: *Evidens, konstruktion og faglig relevans*

Benny Karpatschof er meget på linje med begge de to foregående forfattere og tager lige som Brinkman udgangspunkt i Dilthey. I artiklen *Evidens, konstruktion og faglig relevans* er der derudover nogle aktuelle angrebspunkter for en videnskabeligheds- og afgrænsningsproblematik, idet der peges på tre tendenser i psykologi, nemlig en naturvidenskabeligt orienteret eller inspireret, som lægger vægt på et krav om evidensbaseret, en samfundsvidenskabeligt orienteret socialkonstruktionistisk linje, og endelig den efter forfatterens opfattelse vitale form for *verstehende* psykologi, der må forholde sig kritisk, men ikke afvisende, over for de to andre retninger. I artiklen foretages en både ontologisk og epistemologisk analyse af dels de to første retningers rationelle anvendelsesområde og dels de områder af psykologien, hvor de kommer til kort og bliver ideologisk postulatoriske.

Erik Schultz: *Det subjektive objekt*

I Erik Schultz' artikel er grundsynspunktet, at hvor det i natur- og samfundsvidenskab er et objekt, som er forskningsgenstanden, er det i psykologi et subjekt. Derfor optræder i psykologien ikke som vanligt en epistemologisk relation mellem et forskersubjekt og studieobjekt, men mellem et forskersubjekt og et studiesubjekt. Den subjektivitet, der således er det afgørende træk ved psykologiens forskningsgenstand, har der været fire epistemologiske synspunkter på:

1. At den slet ikke eksisterer
2. At den nok eksisterer, men unddrager sig videnskabelig undersøgelse
3. At den nok eksisterer og godt kan underkastes en videnskabelig undersøgelse, men kun via dens produkter
4. At den eksisterer og kan undersøges direkte.

Tone Roald og Simo Kjøppe *Generalisering i kvalitative metoder*

Tone Roald og Simo Kjøppe forholder sig til det metodologiske aspekt af videnskabelighedsdiskussionen, idet de diskuterer et helt afgørende problem ved de kvalitative metoder, nemlig generaliserbarheden af en kvalitativ undersøgelses resultater. Kernen i artiklen er begrebet fænomenologisk generalisering, hvor udgangspunktet er Wertz' analyse.

Evidensbasering og videnskabelighed

Esben Hougaard: *Evidenskravet i psykoterapi*

Det evidensbaseringskrav, der har bredt sig fra sundhedsforskningen til psykologisk forskning, især inden for undersøgelsen af psykologisk og socialvidenskabelig behandling, bliver diskuteret inden for det centrale område, som udgøres af psykoterapi. Esben Hougaard gennemgår udviklingen af begrebet evidensbasering og viser, at der netop inden for psykoterapiforskning er sket en modifikation af begrebet evidensbasering, så det er blevet mindre rigoristisk end udgangspunktet, som var det kontrollerede kliniske forsøg med randomiserede forsøgs- og kontrolgrupper, og nu er bedre tilpasset til den klinisk psykologiske virkelighed.

Bo Møhl & Peter la Cour: *Nogle kritiske vinkler på EBM-logikken*

Også Bo Møhl & Peter la Cours artikel handler om eksporten af evidensbaseringskravet fra medicin til klinisk psykologi og psykiatri. Artiklen peger på det problematiske ved en ukritisk anvendelse af, hvad de kalder EBM-logikken, idet de opererer med en videnskabsteoretisk opdeling af videnskaberne i nomotetisk og en idiografisk kategori. Da EBM-logikken ikke er anvendelig over for det idiografiske, må den ikke stå alene, og ikke blive et diktat.

Olav Storm Jensen: *Evidens og relevans*

Olav Storm Jensens kritik af evidensbaseringskravet inden for psykoterapi er meget på linje med den foregående artikel. Forfatteren peger på, at selve udtrykket *evidens* i sit udgangspunkt er et fænomenologisk begreb, og han argumenterer for, at en genuin evidensbasering i psykologien må tilhøre det humanistiske paradigme. Forfatteren anbefaler derfor en alternativ evidensorienteret praksis, der lægger vægt på evidensoplevelsen, som ofte er knyttet til kropsbevidstheden. Afslutningsvis kritiseres selve behandlingsmålet i den kognitive psykoterapi, der fremhæves i Esben Hougaards artikel, på grund af dens gode behandlingsresultater målt med evidensbaserede undersøgelsesmetoder. Olav Storm Jensens kritik går på, at begrebet *rask* i kognitiv terapi ofte er operationaliseret som symptomfri, dvs. fri for kun det specifikke symptom, som har været genstand for behandlingen.

Krav til videnskabelighed i særlige områder af psykologien

Peter Elsass og Peter Lauritzen: *Bidrag til en ny praksis og videnskabelighed for sundhedsprofessionelle*

Hvor flere af de foregående artikler har argumenteret for et humanistisk perspektiv i psykologisk forskning og praksis foretager Peter Elsass og Peter Lauritzens artikel en kritisk demontering af en ideologisk præget værdisæt-

ning af en række forestillinger om humanistisk sundhedsbehandling. Fx at man altid skal *tage udgangspunkt i patientens egenoplevelse*, og at *patienten og behandleren skal forstå hinanden*. Sådanne rigtigt ideologiske holdninger kan stå i vejen for et godt behandlingsresultat og ydermere være et forvrænget udtryk for behandlerens magtudøvelse. Heroverfor stilles begreberne *det fænomenologiske perspektiv* og *den helbredende samtale*.

Peter la Cour: *Jagten efter punkt nul, hvorfra verden kan beskrives*

Peter la Cour søger at bestemme, hvad der er god og dårlig psykologisk videnskab ud fra eksempler hentet fra religionspsykologien. Som i flere af de allerede nævnte artikler peger forfatteren på psykologiens dobbelthed som udforskende såvel *kendsgerninger* og *værdier* (hos William James judgement of facts and judgement of value). Herudfra afviser han idealet om værdifri videnskab og peger specielt på, at et ateistisk udgangspunkt for religionsforskeren ikke er en »metodologisk livsforsikring«. I stedet anbefaler forfatteren, at forskeren redeligt og selvkritisk belyser sit eget metafysiske og værdimæssige udgangspunkt.

Ulla Böwadt: *Psykologi, videnskabelighed og trojanske heste*

Også Ulla Böwadt behandler lige som det den foregående artikel et psykologisk område, der er kontroversielt, endog i endnu højere grad. Forfatterens emne er den parapsykologiske forskning, der ud over fra starten at være stigmatiseret som et i sig selv uvidenskabeligt forskningsområde har det særligt både begrebsmæssige og metodologiske problem, at de fænomener, man udforsker, pr. definition ligger hinsides foreliggende viden og forståelse. Når parapsykologien studerer fænomener som telepati og clairvoyance, så er disse fænomener ikke blot vanskelige at udforske og forklare, lige som så mange andre psykologiske fænomener, men disse fænomener til det selvmodsigende paradoksale ud fra selve deres begreb, nemlig kognition og kommunikation, *som ikke hidtil har været tilgængelig for en videnskabelig begribelse*. Ud fra dette skærpede udgangspunkt for parapsykologien diskuterer forfatteren, hvordan videnskabelighedskravet kommer til udtryk i dette område af psykologien.

Niels Christian Nickelsen: *Subjektivitet, materialitet og ledsmerter – om STS-analysens bidrag til organisationspsykologi*

Niels Christian Nickelsen undersøger sammenhængen mellem subjektivitet, relationer og materialitet ud fra et STS-perspektiv, idet STS (Science and Technology Studies) er den forskningsretning, hvor Latour er en ledende skikkelse. STS er en form for socialkonstruktivisme, og forfatteren fremhæver det som et styrke, at dens ontologiske agnosticisme eller måske ontologiske indifferens gør det muligt at se på forbindelser tværs over traditionelle ontologiske skel, fx mennesker, maskiner og materialer.

Helene Toldam, Ida Dyhr Caspersen, Christoph Klimpke & Peter Berliner: *Forældreakademi og børnejungle i bevægelse*

Artiklens forfattere, der er medarbejdere ved MET – Centre for Multi-Ethnic Traumatic Stress Research, fortæller om deres undersøgelse af et integrationsprojekt knyttet til en institution på Nørrebro. Projektets mål var en bedre integration af børn og deres forældre af anden etnisk herkomst end dansk. Artiklens fokus er mikrogenesen, den momentane forandring, der kan ske i livsverdenen og i lykkelige tilfælde som her, i en lykkebringende retning.

Ud over de artikler, som direkte er knyttet til temaet i dette nummer, har vi som vanligt et mindre antal artikler, som ligger uden for eller eventuelt i periferien af temaet.

Under strengen

Ulla Sommer & Jan Tønnesvang: *Gestaltterapi og kognitiv terapi – en mulighed for gensidig befrugtning*

Flere af de foregående artikler har berørt uenigheden mht. forståelsesgrundlag, målsætning og fremgangsmåde mellem psykodynamisk og kognitiv psykoterapi. At kommunikation med fordel kan vendes fra gensidig udskældning til konstruktiv dialog demonstreres i denne artikel, hvor en repræsentant for hhv. den kognitive terapi og for gestaltterapien fortæller om deres møde, og om resultaterne.

Ole Vedfelt: *Drømme og Videnskabsteori*

Ud fra mange års arbejde med drømme og drømmeteorier gennemgår forfatteren det brogede kludetæppe af drømmeskoler og drømmeforskningsmetoder med det formål at undersøge, om der er mulighed for at arbejde mod en syntese, og om denne i givet fald kan være praktisk anvendelig.

Susanne Ekman: *Autonomi eller autoritet – teenagekvaler på den moderne arbejdsplads*

Ud fra eget feltarbejde på en stor mediearbejdsplads analyser forfatteren samspillet mellem ledere og medarbejdere. Artiklen analyserer flere former for ambivalens på den senmoderne arbejdsplads. Fx med hensyn til forholdet mellem selvudfoldelse, anerkendelse, autonomi og fællesskab.

Jette Fog: *Afskedsforelæsning – Det anspændte forhold mellem den almene og den anvendte psykologi*

Et af undertemaerne ved oplægget til dette temanummer var forholdet mellem den almene og den anvendte psykologi. Dette er emnet for Jette Fogs afskedsforelæsning, der bringes som rosinen i pølseenden af dette nummer.

Desværre skal vi igen tage afsked med et redaktionsmedlem på Psyke & Logos, nemlig Ole Andkjær Olsen, som gennem mere end 25 år har siddet for bordenden, hvor han har spillet en stor rolle, når det gjaldt om at holde styr på deadlines, reviews af artikler, referater af og dagsordner til redaktionsmøder, fordeling af bøger til anmeldelse osv. – Ole har kort sagt haft en væsentlig andel i, at den travle redaktion har kunnet fungere inden for nogle rammer, og ud over at holde rammerne og disciplinen er Ole et inspirerende væld af gode ideer og indfald til tidsskiftet. F.eks. var han den, der fik ideen med at lave en årlig tema-konference, som blev efterfulgt af et nummer af tidsskriftet (»forårsnummeret«). Oles sidste konferenceinitiativ handlede om musik (januar 2007), og han har siden sammen med Lars Ole Bonde og Bo Møhl redigeret et stort nummer om musik, som er et af hans mange interesseområder. Oles arbejdsværelse i hjemmet på Rodosvej emmer af musik, og med Oles sans for orden og organisation har han helt styr på sin ekstremt store samling af cd'er.

Uden for redaktionen er Ole mest kendt for sine bøger om Freud. I et 60års fødselsdagsportræt har Christian Braad Thomsen kaldt ham for »Sigmund Freuds danske gesandt«, og det er han, fordi han har skrevet mere end nogen anden her i landet om Freud. Sammen med Simo Køppe har han udgivet en række af Freuds vigtigste værker og forsynet dem med meget vidende og kompetente indledninger. *Metapsykologi I & II*, sygehistorierne *Dora*, *Lille Hans*, *Ulvemanden*, *Rottemanden* og *Schreber* (alle på Hans Reitzels Forlag) hører til Freud-klassikere her i landet, og bogen *Freuds Psykoanalyse* (Gyldendal 1981) samt tobindsværket *Psykoanalysen efter Freud* (Gyldendal 1996), som også er lavet sammen med Simo Køppe, tjener som de fineste introduktioner til det store land, der hedder psykoanalysen. I 2002 kom *Psykodynamisk Leksikon* redigeret af Ole på Gyldendal. Her har han allieret sig med 27 eksperter, som hver har skrevet om deres specialområder. Bogen var en del år undervejs, men det er ikke Oles skyld. Søndag efter søndag ringede Ole rundt til sine skribenter og rykkede determineret, men nænsomt, og det hedder sig, at flere end en dansk psykoanalytiker i en periode ikke turde tage sin telefon søndag eftermiddag.

Ole har skrevet en meget omfattende og grundig disputats om *Ødipuskomplekset* (Hans Reitzel 1988), hvor han kritisk reflekterer over dette centrale psykoanalytiske begreb. I antologien *Fokus på Freud* (Hans Reitzel 2006), som Ole har redigeret sammen med Bente Petersen og Christian Braad Thomsen, der udkom i anledning af Freuds 150års fødselsdag, fremgår det med al tydelighed, at man skal være usædvanlig forbenet for ikke at se, at Freud i dag stadigvæk er topaktuel. Ole er i gang med et større projekt om psykoanalysen i Danmark, og med den systematik og grundighed han lægger for dagen, bliver der helt sikkert en masse at hente for os andre.

Oles udtræden af redaktionen af Psyke & Logos kommer til at efterlade et stort hul – og et stort savn. Ud over at være initiativrig, systematisk og grundig er Ole simpelthen klog og usædvanlig rar på sin kompromisløse måde. Tak for indsatsen!